

CEM SULTAN

Cem Sultan İsyani, Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından biridir. Çünkü bu İsyani, diğer şehzade ayaklanmalarına göre hem uzun sürmüş, hem de daha önemli, fakat olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Bu konuda. Cumhuriyetten soma yazılan belli başlı biyografik eserler, Ahmet Refik ALTINAY, Cavit BAYSUN, I.H.ERTAYLAN, Feridun Fazıl TÜLBENTÇİ ve Turhan TAN'a aittirler. Osmanlı Devleti döneminde, bu konuda Haydar Bey, Şehâbeddin Süleyman ve Sinaneddin Bîhişti tarafından monografiler yazılmıştır. Bunlardan Haydar Bey'in eseri, birinci elden kaynak durumundadır. Çünkü yazar, doğumundan ölümüne tadar, Cem Sultan'ın hizmetinde bulunmuştur. Olayları görmüş ve yazmıştır. Bu konudaki en önemli eser durumundadır. Osmanlı tarihlerinin çoğunluğu da, II. Bayezid döneminini anlatırken, Cem Sultan konusuna, az veya çok yer vermişlerdir. Ben bu tezimde, branşım gereği sadece Cem Sultan'ın tarihi kişiliği ile ilgilidim. Cem Sultan'ın edebî yönü de, edebiyat branşındaki araştırmacılar tarafından etraflıca incelenmiştir.

BAYEZİD VE CEM

Sultan II. Mehmed öldüğü zaman, büyüğü Bayezid ve küçüğü Cem olmak üzere, iki oğlu kalmıştı. Bayezid, merkezi Amasya olan Rum eyaleti ve Cem de merkezi Konya olmak üzere Karaman eyaleti valisi idiler. Bir kaynağa göre, Bayezid, "Manisa"da idi. Babaları öldüğü sırada, Cem Sultan 23 yaşında, Amasya valisi bulunan Bayezid ise 34 yaşında idi. Her iki şehzâde de iyi yetişmiş olmakla beraber Cem Sultan daha cesur ve hareketli idi. Cem Sultan, devrinin en iyi öğretmenlerinden okuduğundan bilgili, canlı ve aynı zamanda hassastı. Ağabeyisi Bayezid gibi pasif değildi. Bu sebepten bulunduğu memleketlerin halkı ve askerleri tarafından daha çok seviliyordu.

II. Bayezid de, Amasya'daki valiliği sırasında, çevresine topladığı o dönemin bilgin ve sanatçılarından hem kültür, hem de beğeni bakımından gereğince yararlanmıştı. Gerçi bu arada yaşına göre zevk ve sefaya fazla düşmüş, özellikle içkiciliği, babasına şikâyetlere kadar yol açmıştı ama padişah olduktan sonra sakin ve dindar bir kişiliğe bürünmeği yeğ tuttu. Şehzadeliliği ve Amasya valiliği döneminde, Bayezid'in öğretmenleri arasında, Tacizâde, Çandarlızâde İbrahim Çelebi, Hamza Beyzâde Mustafa Çelebi ve Şeyh Hamdullah gibi ünlü bilginler vardı. II. Bayezid'in, afyon ve esrara düşkün olduğu da söylenmektedir. Bayezid, çocukluğunda özenli bir tahsil ve terbiye görmüş ve Amasya valiliğine gönderilmiştir. Burada, tefsir ve hadis ilimlerindeki geniş yetkisiyle tanınan, Amasyalı Hatîb Kasım da kendisine hoca olmuştur.

Cem Sultan; erdemli, ileri görüşlü, yüce gönüllü ve zeki idi. Yaşıtları arasında eşsizdi. Özellikle, güzel söz söyleme yeteneği olağanüstüydü. Bu yeteneği o kadar üstündü ki, para ve armağandan çok, söylevleri sayesinde taraftar kazanıyordu. Hıristiyanlara sığınmakla bu iyi nitelikleri karartmasaydı, bu kadar tanınmış bir kökene lâyük olurdu. Hıristiyanlar arasında bile, İslâm dininin kurallarına saygı gösterdi. Hatta haftada bir "Telavet-i Kur'an"ı hatmederdi.

Sultan Cem Karaman valisi iken, çevresinde lâlası Gedik Ahmed Paşadan başka, Frenk Süleyman, Hatîbzâde Nasuh, Defterdar Ahmed, Sofu Hüseyin ve Çañnigirbaşı İlyas, Şirmerd Ağa gibi şahsiyetler ile bazı Rum ve İtalyan bilginler de vardı. Cem Sultan, buradayken, edebiyat ve astronomi ile meşgul oldu. Boş zamanlarını ata binmek, ok atmak, gürz sallamakla geçirmekte idi. O'nun, "Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem" adlı bir kitabı vardır. Bu da gösteriyor ki Cem Sultan, astronomiyle değil, astrolojiyle ilgilenmiştir. Bayezid, kardeşinden on bir yaş büyük olmasından dolayı, bilgi bakımından daha üstündü. Cem Sultan da meşreb ve incelik itibarıyla daha sevimli olup, aynı zamanda dinamik idi.

Fatih'in son zamanlarında, büyük Şehzâde Bayezid, ile Cem Sultan arasında, saltanat meselesi yüzünden, gizli bir rekabet hüküm sürüyordu. Bayezid, Karaman'da bulunan bütün şeyhlerin Cem Sultan'a taraftar olmasından telâşa düşmüştü. Şehzâde Bayezid, bu yüzden Şeyh Mehmed Cemâlî-i Halvetî'den yardım istedi. Şeyh Cemâlî, söylentiye göre, İbn Vefâ'nın dışındaki bütün şeyhleri, "evkaf-ı müslîmin"i iptal ettiğini ileri sürmek suretiyle, Cem Sultan taraftan Sadrazam Karamanî Mehmet Paşadan soğutarak, Bayezid'e kazandırmayı başarmıştır. Şeyh Cemâlî, bir "işâret-i gaybîye"ye dayanarak, Saltanatın 33 gün içinde kendisine geçeceğini Veliahd Şehzade Bayezid'e bildirmiştir

Fatih Sultan Mehmed yaptığı kanunnamede, kendisinden sonra evlâdlarından hangisinin hükümdar olacağını göstermeyerek, eski geleneği (Bu eski Türk geleneğine göre "Kut"a sahip olan hükümdar oluyordu.) kabul etmişti. Bu kanuna, evlâdlarından her kime Saltanat nasip olursa, "nizam-ı âlem" için kardeşlerini öldürmesi hakkında açık olarak bir madde koydurmuştu. Fatih, Cem Sultan'ı, sefahate düşkün olan Bayezid'den daha çok seviyordu. "Kanunname-i Âl-i Osman"da, şehzadelere yazılacak hükümlerin elkabı konusunda, yalnız "Cem" adının anılması da bunu gösterir. Cem Sultan'a yazılarda "Vârîs-î Mülk-î Süleymanî... Oğlum Cem....." diye hitap edileceğinin belirtilmesi, babasının padişahlık için onu seçtiğine bir işaret sayılabilir. Keza Sultan Cem'in, veliaht-Şehzâde Sultan Mustafa'nın halefi olarak "Karaman tahtı"na gönderilmesi, Fatih'in onun tahta geçmesini istediğini gösteren ikinci bir işarettir.

Babaları Fatih'in sarayında, her iki şehzâdenin de birer oğlu rehin olarak bulunuyordu. Bayezid'in oğlunun adı "Korkud" ve Cem'inkinin de "Oğuz Han" idi.

Bir kaynak ise, Fatih'in savaşa giderken Şehzade Bayezid'i de birlikte götürdüğünü ve ağabeyi Şehzâde Mustafa'nın ölümü üzerine, Bayezid'in saltanata veliaht olduğunu yazmaktadır.

FATİHİN ÖLÜMÜNE KADAR CEM SULTAN (1459-1481)

“CEM SULTAN” İSMİ HAKKINDA

“Cem” ve “Sultan” kelimelerinin anlamları sözlükte şöyle belirtilmiştir.

Cem (Farsça):

- 1) İran tarihine göre Pîşdâdi-yan sülâlesine mensup bir hükümdar.
- 2) Süleyman Peygamberin ve Büyük İskender'in lâkablari.
- 3) Şarabın mûcidi olduğu rivayet edilen hükümdar (Cemşid),

Sultân (Arapça):

- 1) Hükümdar. Bâzı İslâm hükümdar veya prenslerine verilen ünvan.
- 2) Osmanlı padişahlarına verilen ünvan.
- 3) Osmanlı padişahlarının anne, hanım ve kız kardeşlerine verilen ünvan.
- 4) Eskiden, bâzı Bektaşî azizlerine verilen ünvan.

Osmanoğullarında "Sultan" sanı hanedanının erkek üyelerinde adın başına, kadınlarda sonuna getirilerek kullanıldığı halde, istisnaî olarak "Sultan Cem" değil, “Cem Sultan” denilmiştir. Herhalde amaç Cem Sultanı küçük düşürmek, aşağılamak olmalıdır. Cem Sultan'ın adı batı kaynaklarında "Djem" veya "Zizim”, Rum kaynaklarında ise "Zizimos" olarak geçmektedir. Bazı Frenk tarihleri Sultan Cem'den "Cim" diye bahsederler.

Cem Sultana Mısır Memlûkleri de "Cem-ceme Sultan" ismini vermişlerdir. Cemceme veya Cemcem (Farsçası Cimcime veya Cimcim) isminin sözlükteki manâsı ise şöyledir: Yolculuğa çıkan Bektaşî dervişlerinin giydiği, kalın bez tabanlı, örme ipten, konçlu bir nevi ayakkabı. Bu da Cem Sultan'ın, zayıf da olsa, Bektaşî olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. "Cem" ismi, başka bir ansiklopedide de "Cam” şeklinde yazılmıştır.

2) CEM SULTANIN DOĞUMU:

Sultan Cem, sekiz yüz altmış dört yılının, safer ayının, yirmi yedinci Cumartesi günü (23.12.1459), geceden bir saat kaldığında, Edime şehrinde dünyaya geldi. Cem Sultan'ın doğum tarihi, bir ansiklopedide 23 Kânun 1.1459 (27/28 Safer 864) pazar günü olarak gösterilmiştir. Bir başka kaynak bu tarihi, 23 Ocak 1459 olarak gösteriyorsa da, bu farklılık herhalde baskı hatasından kaynaklanmış olsa gerektir . Alderson ise, aynı doğum tarihinin 22 Aralık 1459 olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir kaynakta Cem Sultan'ın, hicretin yedi yüz doksan bir

tarihinde padişah olan Sultan Yıldırım Bayezid'in kardeşi olduğunu yazmakla, büyük bir hataya düşmektedir.

Hemen hemen bütün kaynaklar, Cem Sultan'ın doğum tarihinin 23 Aralık 1459 olduğu görüşünü paylaşmaktadır.

Bir makalede ise, Cem Sultan'ın Karaman'da doğduğu öne sürülmüştür. Bu konuda da kaynaklarda değişik başka bir görüşe rastlamadım.

Cem Sultan, Fatih'in üç oğlundan en küçüğü idi. Sultan Cem'in annesi Çiçek Hatun ve dayısı Ali Bey'dir. Çiçek Hatun, Saray-ı hümayundaki esirelerden biriydi. Sultan II. Mehmet, Mayıs 1453'de Çiçek Hatun'u haremine almıştır. Cem Sultan'ın annesinin, bir Sırp prensesi olduğu rivayet edilir. Çiçek Hatun'un Venedikli, Fransız veya Rum olduğunu ileri süren kaynaklar da mevcuttur. Bir eserde, Karamanoğlu Kasım Bey'in, Cem Sultan'ın dayısı olduğu belirtilmektedir. Bu kaynağa göre Çiçek Hatun da, Karamanoğlu Kasım Bey'in kız kardeşidir, Karamanoğulları hanedanındandır.

3) CEM SULTAN'IN ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ

Cem Sultan, edeb öğretmeyi bilen dadılarla terbiye olundu ve dört yıl, dört aylık olunca muallime verildi. Sekiz yüz yetmiş üç yılı recep ayının başlarında (1.5-2.5.1.1469), Kastamonu sancağına yani Candar tahtına gönderildi. Dokuz yaşında idi. Bir ansiklopedi, bu tarihi Kânunsani 1469 olarak vermektedir. Başka bir kaynak ise, Sultan Cem'in 10 yaşında Kastamonu sancak beyliğine atandığını yazmaktadır. Sultan Cem, Kastamonu'da da ilim ve edeple meşgul olmuştur.

Cem Sultan'ın sünnet düğünü, sekiz yüz yetmiş yedi yılının safer ayının başlarında (8-18.VII. 1472) yapıldı. Cem Sultan, 1473'te Uzun Hasan'a karşı sefere çıkan Fatih Sultan Mehmet'in yokluğunda, çevresinin kışkırtması ile zamansız bir saltanat hevesine kapıldıysa da, Otlukbeli savaşından başarıyla dönen padişahın duruma egemen olması bu girişimi yarıda bıraktı. Fâtih seferdeyken, ordudan bir süre haber alınamaması, Osmanlıların hezimete uğradıkları söylentisinin çıkmasına sebep olmuştur. Angiolello'ya göre, Edirne'de bulunan Cem Sultan, etrafındakilerin teşviki üzerine, bazı ümeradan sadakat yemini almağa kalkışmıştır. Padişah II. Mehmet, Otluk-Beli (Baş-Kent) savaşından muzaffer olarak dönünce, kışkırtıcıları îdam ettirmiştir. Bu Cem Sultan'ın ilk başarısız iktidar girişimidir. Cem Sultan'ın saltanat hırsının en önemli delili bu olaydır. Henüz on dört yaşındaki bir şehzadenin böyle bir harekete girmesi, Cem Sultan'ın saltanat hırsını açıkça gösterir.

Sultan Cem'in ikinci resmi görevi, Otluk-Beli savaşı sırasındaki padişah naipliği ve Edirne muhafızlığıdır.

Sultan Cem'in en büyük kardeşi Sultan Mustafa, Uzun Hasan seferinden geldikten sonra vefat etti. Cem Sultan, 879 Şabanının ortasında (25 Aralık 1474) Sultan Mustafa'nın yerine Karaman vilayetine vali oldu. Altı yıldan daha fazla Karaman'da kalıp, silahşörlük sanatını iyice öğrendi. Cem Sultan Türk, Rum, İtalyan öğretmenlerden ders görerek, özenli bir eğitimle yetiştirildi. Cem Sultan Karaman'dayken binmek, inmek, avlanmak, ot atmak, gürz sallamak öğrendi. Hatta Sultan Alâeddin'in Konya ve Lârende'deki gürzlerine, okkalarca halkalar ekledi. Hoca Selman'ın "Cemşid ve Hurşid" adlı kitabını, babası Sultan II. Mehmet adına tercüme etti. Cem Sultan, Selçuklulardan Sultan Alâeddin'in Konya ve Lârende'de yaptırmış olduğu gözlere (hücre) nice kubbe ve kemerler ekledi . Sultan Cem, ıssız bir harabe halindeki Lârende'de saray, bedestan ve çarşı yaptırmak suretiyle, imar işlerinde bulunmuştur. Zulmü ortadan kaldırıp adalet gösterdiğinden, ahali yurtlarına dönmüştür. Bunlardan dolayı Cem Sultan, Karaman eyaletinde halkın muhabbet ve teveccühünü kazanmıştır.

Bir makalede ise, Cem Sultan'ın Konya'ya gelerek üç yıl kadar orada kaldığı, sonra dört yıl Lârende'de kaldığı yazılıdır. Aynı makalede. Cem Sultan'ın sonradan başka bir sancağa tayin edildiği ve onun yerine Lârende'ye yeğeni Sultan Ahmet'in geldiği, onun da Lârende'de kısa bir müddet kaldığı belirtilmektedir. Yazara göre. Sultan Ahmet'in yerine, Cem Sultan'ın diğer yeğeni Şehzade Sultan Mehmet Lârende'ye tayin edilmiş ve o da üç yıl kadar orada kalmıştır. Yine aynı makaleye göre, Lârende'ye en sonunda yine Cem Sultan tayin edilmiştir. Bu kaynakta, Cem Sultan'ın Lârende'ye tayinle geliş tarihi, diğer olayların tarihlerinde de olduğu gibi belirtilmemiştir. Sultan Cem'in Lârende'ye 1474'te geldiği kabul edilirse, yukarıdaki iddialar ancak doğru olabilir. Bu durumda Cem Sultan'ın Lârende'ye ikinci tayin tarihinin, babasının ölümünden önceki aylara rastlaması gerekmektedir. Çünkü Cem Sultan'ın Fâtih'in öldüğü tarihte Lârende'de bulunduğu, tarihi kaynakların çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir.

Sultan II. Mehmet Gazi, ani olarak sekiz yüz seksen altı yılı Rebûlevvelinin dördüncü Perşembe günü (3.5.1481) vefat etti. Sekizinci gün yani Pazartesi günü ulak gelip haber getirdi. Cem Sultan, matem edip ertesi gün Bursa şehrine hareket etti. Bu kaynakta Cem Sultan'ın Fâtih'in ölümü sırasında nerede bulunduğu belirtilmemiştir. Ayrıca "sekizinci gün"ün, 8 Rebûlevvel mi; yoksa Fatih'in öldüğü günün sekiz gün sonrası yani 12 Rebûlevvel mi olduğu açıklanmamıştır. Haberin geliş tarihinin 8 Rebûlevvel 886 pazartesi günü, yani Fâtih'in ölümünün dördüncü günü olması gerekmektedir. Bu esere göre. Cem Sultan, 9 Rebûlevvel Salı

günü Bursa üzerine yürümüştür. (**Kaynak:** İbrahim Çalış, Cem Sultan, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Aralık 1993, sayı: 84, s.18-23.)

CEM SULTAN'IN BURSA'YA GELİŞİ

Fatih Sultan Mehmed'in Maltepe'de ani ölümü ile babasının cenazesine katılmak için emrindeki eyalet Karaman'dan İstanbul'a 1000 kadar sipahiyle giden Sultan Cem, Bursa'ya vardığında Ayas Paşa'nın 2000 yeniçerisi tarafından tuzağa düşürülmek istenince, çabuk hareket eden atlıların gayretiyle Osmanlı kuvvetlerinin kimi oklanır kimi de kılıçtan geçirilir. Öldürülen Ayas Paşa'nın Amasya'dan İstanbul'a kendisinden önce varıp tahtı ele geçiren kardeşi Sultan Beyazıt'ın emriyle hareket etmiş olduğunu öğrenen Sultan Cem, durumun vahim olduğunu görerek, Bursa'da istiklalini ilan eder ve kendi adına para bastırır.

YENİŞEHİR SAVAŞI

Sultan II. Beyazıt, Gedik Ahmet Paşa kumandasında bir ordu gönderdi. Cem Sultan, sipahilerin başında bu askerleri Yenişehir ovasında karşılamıştır. Bir ara, muzaffer olacakları sıra, Sinan Paşa'nın sipahilerin bir cenahını parçaladığını öğrenen Aştinoğlu Yakup, hem lalası hem veziri bulunduğu Cem Sultan'a ihanet etti. Bunun üzerine yenildiler. Cem Sultan, yanında Sinan Bey'le ancak kaçabildi. Karaman'a güç bela geldiler. Cem Sultan, ailesini ve küçük oğlu Murad'ı gördü.

SÜRGÜN GÜNLER

Cem Sultan tarihe konu olduğu gibi, masal ve efsanelere de girmiş, her halde halkın ona sevgisindedir ki, hakkında çok şeyler söylemişin G. DM'ye göre: Cem, kardeşine yenilince Suriye'ye kaçmış, orada bir Arap kabilesine tutsak olmuştur. Şeyh aklından onu Padişah'a teslim etmek karşılığında altın ve mansıp elde etmeyi geçiriyor. İstanbul'a pazarlık için adam göndermiştir. Şeyhin karısı merak eder ve Cem'i görür. Şehzadeye acır. Bunu nasıl kurtarırım diye düşünür. Aşık olduğunu anlamıştır. Cem'le konuşur ve anlaşırılar. Beraber kaçacak ve evleneceklerdir, ama kılavuz hastalandığı gibi, kadın da yolda yorgunluğa dayanamayıp ölmüş ölmüştür.

Cem yapayalnızdır.

Şimdiye kadar bilmediği ve görmediği yerlerden geçerek Karamanoğullarına varır. Sevgiyle karşılanmıştır. Karaman'dan Kayıtbay'a selam yollar. Yardım vaadi almıştır. Mısır'a geçer. Oradan Hacca gider. Kabe'yi ziyaretten dönerken İshak Paşa'nın oğlu Muhammet Yusuf'a yolda rastlamış, sakallı olduğu için tanınmamış, ona İstanbul'da olup bitenleri sormuş, sıra Cem Sultan konusuna hakkında iyi ve ümit verici şeyler söylendiğini anmış, hemen kafileden ayrılarak Torlaklara mahsus kıyafetle İstanbul'a gelmiştir.

İlkin, vezirlikten alınmış çok sevilen bir paşanın misafiri olur, sonra halkın arasına karışıp dolaşır. Paşa, Cem Sultan'ı tanımıştır, ona;

-Gördünüz, şahsınızı asker de, halk da sever, ama şu andaki sedarete size karşı düşmanlık var. Adamlarınız tamamen öldürülmüştür. Hemen bu ülkeden gidin. Başınız tehlikededir. Bir ihtilal çıkarmak üzere bekleyin. Sizi Osmanlı hükümdarı yapmak için canımı bile vermeye her an vermeye hazırım, der.

DİRENİŞ

Cem Sultan, Karamanoğlu asım Bey'le Konya'yı kuşatmış, ama Padişah kuvvetlerinin İstanbul'dan hareket ettiği duyulur duyulmaz kuşatma kaldırılmış; Trabzonlu Mehmet Bey, Amasya'dan İstanbul ordusuna iltihak etmek için yola çıkan Süleyman Paşa üzerine gönderilmiş, Mehmet Bey'in öldürülmesi ile Süleyman Paşa'dan intikam almak için Cem Sultan ve Kasım Bey'in Ankara'ya yürüdüğü görülüyor. Padişah'ın bizzat ordunun başında, burada da üzerlerine geldiği haberinin alınması üzerine, herkesin bir tarafa saklanması uygun kabul edilmiş.

RODOS İLTİCASI

Bouhours, Cem Sultan olayını anlatarak, *Rodos'a iltica için Üstad-ı azam'a gönderdiği adamın yakalanıp öldürülmesi üzerine Cem, Toros Dağlarından Karamanlıların kılavuzluğu ile denize doğru yola çıkıyor, ama askerleri kılıçtan geçirilmiştir. Cem, iki adamın daha üstad-ı azam'a gönderiyor. Bunlar sahile ulaştıklarında, tarikatın bir golyotuna rastladıkları için, Rodos'a varmağa muvaffak olmuşlardır,* diyor,

Angiolello, Cem'in Rodos'a gitme çabasını, onun Karamanoğluyla beraber aldığı karar gereği, Rumeli'ye geçip, orada kendisine taraftar toplamak şeklinde izah eder. Bouhours'a göre: Cem'in Rodos'a geçeceğini haber alan Beyazıt, Lycie sahillerine askerlerini yerleştirmiştir. Askerlerin bir anlık gafletinden istifade eden Cem, sandala atlar ve kendisini bekleyen gemiye doğru hareket eder. Bu arada Cem, ucuna kardeşi adına yazılmış mektup iliştirdiği bir oku yayıyla gerip sahile, askerlerin üzerine atmıştır.

Mektupta deniyor ki:

Cem' den kardeşi Beyazıt' a; Eğer (bugün) Hıristiyanlara, bilhassa çok şöhretli olalı ve hanedanımızın cân düşmanı bulunan Rodos Şövalyeleri tarafına sığınmam ile bir cinayet eşlemişsem, hem Hakkın hem de halkın önünde bunun tek günahkarı sensin. Beni, Tanrı'dan verilmiş bütün insanlık haklarıma karşı, padişahlıktan da kısıtlamakla yetkili değilsin.

Don Alvaro, tarikat gemisi başında göründü. İlkin Cem Sultan'ı selamladı, sonra ona, gemiye çıkmasını söyledi. Bu arada, içinde Tarikat Meclisi'nce yazılmış mektuplar olan bir paketi Cem Sultan'ın önüne atmıştı. 37 kişilik mürettebatla gemiye geçildi. Denize açıldılar.

Donanmaya varıldı. Tarikatın Tresor adlı Büyük gemisine geçtiler. Bu arada toplar atılmış, trompetler çalınmıştı. Cem Sultan'ın karşılanışının gerçekten büyük bir olay olduğuna değinilmektedir. O gün, 1482'nin 26 Temmuz u idi.

DENİZ YOLCULUĞU

Şövalyelerin reisinin Cem Sultan'a,

-Siz firari olsanız bile, zulme uğramış ve hakları gasbedilmiş bir hükümdarsınız, ama her zaman hatırlanacağı gibi, Cem Sultan'sınız. Sizi hürmete layık bir prens olduğunuz için karşıladık. Düşmanımız sayılmazsınız. Siz ne kadar bizden öldüresiye nefret eden Muhammed' in oğlu olsanız da, Üstad-ı az'am'ın muamelesi insanidir. Babanız bize elinden gelen her şeyi yaptı. Biz ise ona gerektiği gibi karşı koyduk ve sonunda muzaffer olduk. Bu asırlar sonra bile söylenecektir. Rodos Şövalyeleri saldıranları yenmişlerdir, ama kendilerine sığınanları her zaman insanca muameleye tabii tutmuşlar ve onları korumuşlardır demesi ile bir anlık bastıran sıkıntı dağılır.

Sultan, her yemek yiyişinde bir görevli onun önünde duruyor, ilkin yemekten bir lokma ya da meşrubattan bir yudum alıyor, sonra ikram ediyordu. Bu usul Türklerde yoktu. Cem Sultan, nedenini sorunca; bunun büyük prenslerin sofralarında tatbik edildiğini söylediler.

Cem Sultan;

-Benim tarafınızdan zehirlenme korkum bulunmuyor. Hayatım tabii ki sizin ellerinizde. Bana prensler gibi değil, dostça davranınız, dedi.

Thuaste'ye göre, 29 Temmuz'da, Rodos'a vardılar. Cem'in gemiden atla inebilmesi için, bir ahşap iskele hazırlandı. Bunun üzerine sırma işlemeli örtüler dahil kıymetli halılar serdiler.

KADER AĞI

DM'ye göre: Cem, bir ziyafette rastladığı bir kadını çok beğenir ve ona iltifat eder. Kadın da Cem'i beğenmiştir, ama işi kızıştırmak için öfkelenmiş gibi yaparak kalkıp gider. Cem umursamaz. Kadın nedimesiyle sarayına gelir. Cem onu görür ve yere doğru eğilerek eliyle selamlar. Kadın aşık olmuştur. Cem'in olmak için yanıp tutuşur. Bir gün Üstad-ı azam'ın sarayında karşılaşırlar. Cem ona yüz vermemiştir. Kadın, Cem'e;

-Sen beni gerçekten sevmiyorsun, diye sitem eder.

Cem, şu anda böyle davranmak zorunda olduğunu söyler, ama durum başta Üstad-ı azam olmak üzere, Rodoslular tarafından anlaşılmıştır. Öyle olur ki, bu aşk macerasını Sultan Beyazıt bile duyar. Osmanlı padişahı olaya çok sevinmiş, hatta Mısır sultanına; Cem'i, anası, karısı ve oğlu Murad'ı kabul ettiği için savaş açmağa karar vermiştir. (Tabii ki konu burada bitmediği gibi, büyük bir opera teşkil edecek sahnelere ilham kaynağı olur.)

Beyazıt, sevgi bağından faydalanarak Cem'i ele geçirmeyi düşünür. Rodos'la yaptığı bir anlaşma gereği, adamlarından Davut'u ticaret bahanesiyle adaya gönderir. Davut, kısa zamanda Cem'in sevgilisi Ysine'yle tanışır ve ona, kendisini çok sevdiğini, razı olursa evlenmek istediğini söyler. Ysine, Cem'e durumu çıtlar. Cem şüphelenmiştir. Taciri araştırır ve gerekli tahkikat yaptırır ama sonuç alamaz. İhtiyatını artırır. Bu arada Davut, Ysine'ye gerçekten tutulmuş Cem'i öldürmeyi ve rakibinden kurtulmayı düşler. Saray bahçıvanlarından birine çok para vererek, bahçeye saklanır, ama Cem'i görünce dayanamaz, hissiyatı değişir. Kendi kendine,

-Allah'ım, Fatih' in bu çok sevdiği ve üzerine titrediği oğlunu mu öldüreceğim? Hayır; olamaz. Bunu ancak canavarlar yapar. Kaldı ki, Fatih'in Cem' i halefi olarak hazırladığını bilmeyen mi var?! Ona kıyamam, der ve oradan hızla kaçar.

İstanbul'a vardığında Beyazıt'a, yalan söyler ve Cem Sultan'ın büyük oğlu Oğuz Han ile birlikte boğdurulmuş Gedik Ahmet Paşa'nın yerine Vezir-i azam olur. Aubusst, Davud'un ansızın gidişinden ürkmüş, daha güvenli olur gerekçesiyle Cem'i Fransa'ya göndermiştir. (**Kaynak:** M.A. Fahrettin ÖZTOPRAK, St. JEAN ŞÖVALYELERİ, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Ağustos 1998, sayı: 140, s.16-23.)

Nihayet Papa ile anlaşarak, zavallı Şehzade'yi Fransa'dan İtalya'ya naklettiler.

Sultan Cem, 13 Mart 1489 günü Roma'ya vardı. Şehrin dışında, Papa'nın oğlu Francesco Cybo, kardinaler ve büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Halk kitleleri, Fâtih'in oğlunu görmek için yollara yığılmışlardı. Büyük hükümdarlara yapılan törenle Cem, Vatikan Sarayı'na girdi. Hükümdarlara mahsus dairelerden birine yerleştirildi. Bu andan başlayarak Roma, Avrupa siyasetinin hareket noktası durumuna geldi. Macaristan Kırallı ile Memlûk Sultam, Cem'in kendilerine verilmesi için Papa'ya baskı yapmaya başladılar. Cem'in 6,5 yıl süren Fransa ikameti bitmişti. Şimdi, Roma'ya gelişinden ölümüne kadar sürecek olan 5 yıl, 11 ay, 14 günlük İtalya ikameti başlıyordu.

Şehzade'yi Roma dışında karşılayanlar içinde, Memlûk Sultanı'nın Papa'ya gönderdiği elçiler de vardı. Memlûk elçileri, atının üzerinde bulunan Sultan Cem'i görünce, uzaktan toprağı öptüler. Sonra yaklaştılar; Şehzade'nin üzengide duran ayaklarını öptüler. Ertesi gün Cem, Papa tarafından kabul edildi. Papa, kardinaler ve Roma'da bulunan bütün elçiler, Şehzadeyi ayakta karşıladılar. Papa, büyük tâcını ve tören elbisesini giymişti. Protokol görevlileri Cem'e, imparatorların bile Papa'nın ayaklarını öptüklerini söyleyip, hiç olmazsa Papa'nın karşısında eğilmesini rica ettiler. Şehzade, babasından başka kimsenin önünde eğilmemiş olduğunu, bundan böyle de eğilmeyeceğini söyledi. Israr eden protokol görevlisine, aksi durumda ölümü tercih ettiği cevabını verince, Şehzade'nin durumu emrivaki haline geldi.

Papa VIII. Innocent, kendisini başıyla selâmlayan Cem'i kucaklayıp öptü ki, bir Papa'nın, en büyük hükümdara karşı gösterebileceği son iltifat derecesiydi.

Bundan sonra 3 gün ve 3 gece, Şehzade'nin şerefine yapılan şenlik ve ziyafetlerle geçti. Cem, Vatikan Sarayı'nın dairesinde rahat, fakat huzursuzdu. Birçok defalar daha Papa tarafından davet edildi. Papa, Türkiye'ye karşı yapılacak bir Haçlı seferi için, Sultan Cem'i elde etmek istiyordu. Fakat bu konudaki düşüncesini üstü kapalı bir şekilde açınca, Şehzade, karşısına dikildi. "Dîn-i Mübîn-i İslâm" a ihanet edemeyeceğini söyledi. Papa'nın daha sonra bu konuda resmî ve özel bütün görüşmelerinden bir sonuç çıkmadı. Cem, bunca maceradan sonra başına dünya tâcını koysalar istemediğim, tek isteğinin Kahire'ye gidip ailesinin yanında ömrünü tamamlamak olduğunu söylüyordu. Hattâ bir defasında Papa müteessir olup ağladı.

1490 Kasımında Roma'ya Sultan Bâyezid'in elçisi Kapıcıbaşı Mustafa Bey geldi; bu şahıs, sonradan "Koca Mustafa Paşa adıyla vezîr-i âzam olmuştur. Sultan Cem'in 3 yıllık ödeneğini Papa'ya teslim etti. Ayrıca Hazret-i İsa'nın böğrüne saplanan mızrak olduğuna inanılan bir kargıyı, II. Bâyezid adına Papa'ya sundu. Mustafa Bey, Sultan Cem tarafından da karşılandı. Şehzade'nin ayağını öpen Türk elçisi, Sultan Bâyezid'in mektubunu ve hediyelerini verdi.

Sultan Cem, iyi kalbliliğinden, Roma'da gezintiye çıktığı zaman, yollarda gördüğü fakirlere büyük sadakalar dağıtıyordu. Avrupa'nın henüz bütün insanlığa yaygın bir sevgi anlayışı olmadığı, her şey din çerçevesi içinde mütalaa edildiği için, Roma halkı arasında, Şehzade'nin Hıristiyanlığa meylettığı dedikodusu yayıldı. O kadar ki, Papa bile bu işi kurcaladı. Bir gün Cem'i, açıkça Hıristiyan olmaya davet etti. Şehzade, bu teklifi hakaret saydı; ayağa kalkıp konuşmaya son verdi. İnce psikolog olan Papa, hiddetlendiğini gördüğü Sultan Cem'i teselli edici sözler söyledi.

1492 Ağustosunda, Cem, Roma'ya geldikten 3 yıl, 5 ay sonra, Papa VIII. Innocent öldü. Yerine VI. Alessandro Borgia, papa seçildi. Bu papanın zamanında Cem, daha da serbest bir hayata kavuştu. Roma şehri dışında atla gezinmesine bile izin verildi. Papa'nın oğlu Cesare Borgia, kardinaller ve büyük asilzadelerle dost olan Cem, bunların en gözde davetlisi sıfatıyla açık hava ve salon toplantılarına katıldı. Bir söylentiye göre, Papa'nın kızı Lucrezia Borgia, böyle bir toplantıda, Şehzade'nin karşısında çıplak dans etmiştir. İtalya'da Rönesans'ın serbest havası esiyordu. Güzel sanatlarda büyük ilerlemeler olurken, ahlâk, son haddine kadar düşmüştü. Türk Şehzadesi, kendi millî hayatıyla hiç bir ilgisi olmayan böyle bir atmosfer içinde, yıllar geçirdi.

1494 Ekiminde Fransa kralı VIII. Charles. (Şarl), fütihat maksadıyla İtalya'ya girdi. Birkaç yıldan beri Şehzade'nin oturmasına tahsis edilen San Angelo Şatosu'ndaki Rodos Şövalyeleri, Rodos'a gittiler. Şövalyeler, veda için karşısında diz çöktükleri zaman iyi kalbli Cem, teessür

gösterdi. 21 Ocakta Papa, yanında Fransa Kralı olduğu halde, San Angelo Şatosu'nda, Sultan Cem'i resmen ziyaret etti. Büyük tören yapıldı. Papa, VIII. Charles'la Cem'i tanıştırdı. Bundan sonra VI. Alessandro Borgia, Fransa Kralı'nın baskısına dayanamadı; Şehzade'yi, VIII. Charles'a teslim etti. Fransa Kralı, güneye, Napoli'ye iniyordu. Cem'i yanına aldı. Yolda Fâtiht Sultan Mehmed'in küçük oğlu, hastalandı; öleceğini anladı. VIII. Charles'ın samimî ilgisine rağmen kurtulamadı. Sebebi yüzyıllardan, beri münakaşa edilen bir hastalıktan, 25 Şubat 1495 sabahı Napoli'de öldü. 35 yaşını 3 ay, 3 gün geçiyordu. Avrupa'ya ayak bastığı tam 12 yıl, 4 ay, 29 gün olmuştu. (**Kaynak:** Yılmaz Öztuna, Türk Tarihinden Yapraklar, MEB, İstanbul, 1989. S. 302-305)

Cem'in ölümünü haber alan Bayezid üç günlük yas ilân ettiği gibi gıyâbî cenaze namazını da kıldırılmıştır. Tahnit edilmek suretiyle sadık adamları tarafından Gaeta denilen yerde toprağa verilen cesedi 1499'da Napoli kralı tarafından Osmanlılara teslim edilerek Bursa'da Murâdiye Camii hazînesine defnedilmiştir. (İslam Ansiklopedisi)

Edebî Yönü. Henüz küçük bir çocukken Edirne Sarayı'nda aldığı özel derslerle Arapça ve Farsça'yı öğrenmeye başlayan Cem'in, 873 (1469) yılında devrin kültür merkezlerinden biri olan Kastamonu sancak beyliğine tayin edildiği sırada on yaşlarında iken gazel yazdığı rivayet edilir. 1474'te Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine sancak beyi olarak gönderildiği Konya'da tahsiline devam eden Cem Sultan, ilim ve kültür faaliyetlerinin yanı sıra silâhşorluk ve binicilik gibi askerî nitelikleri de kazanmıştı. Konya'ya gider gitmez etrafında Sa'dî-i Cem, Haydar, Sehâyî, La'î, Kandî ve Şâhidî gibi bazı şairler toplandı. Bunların bir kısmı, daha sonra memleketinden ayrılmak zorunda kaldığında bile onu yalnız bırakmamışlar ve bu sebeple "Cem şairleri" olarak anılmışlardır. 1481'de ağabeyi II. Bayezid karşısında Yenişehir ovasında kesin bir yenilgiye uğrayınca yurdunu terketmeye mecbur kalan Cem, bundan sonra ölümüne kadar gurbette sıkıntılı, kederli ve hasret içinde bir hayat sürmüştür. Bazı şiirlerinde bu ayrılıktan ne kadar üzüntü duyduğu açıkça belli olur. Birinci bendi "felek" redifiyle başlayan terkihibendinde talihsizliğinden kinaye olarak felekten şikâyet etmekle birlikte kendisiyle de hesaplaştığı görülmektedir.

Sehî, Cem'in şiirlerinin hayal dolu, gazellerinin öğretici olduğunu söyler. Latîfi onun şairliğini över. Âlî de aynı görüşleri paylaşır. Âşık Çelebi, tezkiresinde onun musahiplerinden Sa'dî-i Cem ile divanını ve "kerem" redifli kasidesini II. Bayezid'e gönderdiğini bildirmektedir. Affedilmesi umuduyla ağabeyine yolladığı yetmiş dört beyitlik kaside olumlu bir sonuç vermemiştir. Yine aynı tezkireden, onun "Râiyye Kasidesi"nin daha o zamanlar bir hayli ünlü olduğu anlaşılmaktadır.

Cem Sultan, köklü bir kültüre sahip olması ve klasik edebiyatı çok iyi bilmesinin yanı sıra Farsça'ya ve İran edebiyatına da derin vukufu sayesinde zengin hayallerle dolu şiirler yazmıştır. Birinci sınıf bir şair olmamakla birlikte şiirlerinde klasik edebî mazmunları, kıssa, hikâye ve efsanelerle divan edebiyatının hayal dünyasına ait unsurları çok iyi kullanmıştır. Cem'in şiirde örnek aldığı kişilerden biri Bursalı Ahmed Paşa'dır. Divanında onun bazı şiirlerine nazîreler yazdığı görülür. Ayrıca Şeyhî ve Nizâmî'den de etkilenmiştir.

Şiirlerinde devamlı olarak yalnızlıktan şikâyet eden Cem Sultan romantik bir ruh hali içinde görülmektedir. Oğlu Oğuz Han'ın öldürülmesi üzerine yazdığı mersiyede kederli bir babanın acısını çok iyi yansıtmıştır. İsmail Hikmet Ertaylan, Cem'in Farsça şiirlerinin Türkçe şiirlerinden daha üstün olduğunu söylemektedir.

Eserleri. 1. Türkçe Divan. Âşık Çelebi'nin kaydettiği, Cem'in divanını musahibi Sa'dî aracılığı ile Bayezid'e gönderdiği şeklindeki bilgiye dayanarak ve özellikle divanın içindeki bazı kaside ve gazellerden hareketle onun divanını gurbette iken tamamladığı sonucu çıkarılabilir. Yine Âşık Çelebi'nin ifadesinden, divanını babası II. Mehmed adına tertip ettiği anlaşılmaktadır. İ. Halil Ersoylu'nun hazırladığı Cem Sultan'ın Türkçe Divanı (Ankara 1989) adlı tenkitli yayınında iki tevhid, bir münâcât, iki na't, dört kaside, bir terkihibend, bir terci-i bend, 348 gazel, bir rubâî, kırk bir muamma ve on dokuz müfred bulunmaktadır. Ersoylu'nun sadece beş nüshasından söz ettiği divanın bugün on bir nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâîl, nr. 431, Fâtih, nr. 3794; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 81; İÜ Ktp., TY, nr. 5474, 5547; Bursa Orhan-Haraççı Ktp., nr. E. 6; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1262; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet kitapları, nr. 416; TSMK, Revan Köşkü, nr. 739; Bibliothèque Nationale, Suppl. 1163; Münih Devlet Kütüphanesi, Cod. or. 136). Vatikan Kütüphanesi'nde de sadece muammaları ihtiva eden bir nüsha mevcuttur (Rossi, s. 105).

2. Farsça Divan. Türkçe divan ile bir arada Bursa Orhan Haraççı (nr. E. 6), Topkapı Sarayı Müzesi (Revan Köşkü, nr. 739), Süleymaniye (Fâtih, nr. 3794) ve Millet (Ali Emîrî, Manzum, nr. 328) kütüphanelerinde olmak üzere toplam dört nüshası bilinmektedir. Bursa nüshası, Türkçe divan ile birlikte İ. Hikmet Ertaylan'ın Sultan Cem (İstanbul 1951) adlı eseri içinde tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.

3. Cemşîd ü Hurşîd (Âyât-ı Uşşâk). Selmân-ı Sâvecî'nin (ö. 778/1376) Farsça mesnevisi önce Ahmedî, daha sonra da Cem tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Sehî ve İsmâîl Belîğ'in bahsettiği Cem'in bu tercümesine uzun zaman rastlanmadığı için üzerinde durulmamıştır. Cem şairlerinden Şâhidî de kendi yazmış olduğu Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde bu eserden söz ederek iki mesnevinin aynı tarihte bittiğini kaydeder. Buna göre eserin telif tarihi 883'tür

(1478). Cemşîd ü Hurşîd ilk defa Münevver Okur tarafından Kütahya Vâhid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 1666) bulunarak 1958 yılında ilim dünyasına tanıtılmıştır. Eserin ikinci nüshası Cahit Öztelli tarafından 1972'de Ankara İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde (nr. 18.464) bulunmuştur. Bu nüshadaki, “Dedim anın adın ‘Âyât-ı Uşşâk’ / Hesâb ederseniz ehl-i tevârîh / Girü adı olur kendüye târîh” mısralarında hem eserin adı hem de telif tarihi (“Âyât-ı Uşşâk”=883) verilmektedir. Ayrıca bir beyitte Cemşîd ü Hurşîd'in Fâtih Sultan Mehmed için yazıldığı açıkça belirtilmektedir. Çin Padişahı Fağfûr'un oğlu Cemşîd ile Rum kayserinin kızı Hurşîd arasındaki aşk macerasının anlatıldığı eser 5000 beyitten fazladır. Mesnevi üzerinde Adnan İnce tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.).

4. Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân. Kırk sekiz beyitlik bir mesnevi olup İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (nr. 5474, 5547). İçinde Cem'in adı geçmemekle birlikte eser Cem'e ait iki divan nüshasında da mevcuttur. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yayımlanan Fal-nâme (İstanbul 1951) adlı eser içinde tıpkıbasımı verilmiştir. (**Kaynak:** İslam Ansiklopedisi)